

DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-130-138>
УДК 378.018.8:808:06.076

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІСТОРИКІВ-ЕКСКУРСОВОДІВ

© Чуєшкова О.В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора

Чуєшкова Оксана Володимирівна: ORCID0000-0002-7995-6608; chueshkova@ukr.net; кандидат філологічних наук; доцент кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Статтю присвячено вивченню риторичної компетентності як ключового складника професіоналізму майбутніх істориків-екскурсоводів, розглянуто етапи її формування, їхнє змістове наповнення. З'ясовано дефініції базових термінів «риторика», «красномовство», «ораторське мистецтво», які в контексті дослідження використано як синоніми й розтлумачено як науку переконання засобами мови; також проаналізовано поняття «риторична культура», «риторична діяльність», «риторичні вміння».

Запропоновано розуміння риторичної компетентності як складного комплексу риторичних знань, практичних умінь і навичок, способів критичного та творчого мислення, який визначає здатність майбутніх спеціалістів успішно та ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами спілкування, досягати професійного та життєвого успіху. Акцентовано, що риторичну компетентність можна вважати сформованою за умови, якщо здобувачі знатимуть наукові основи ораторського мистецтва; методику підготовки публічного виступу; основні критерії оцінки публічного виступу; засоби активного словесного впливу на аудиторію; умітимуть підготувати та виголосити промову, ураховуючи всі аспекти вербальної та невербальної комунікації; враховувати склад аудиторії під час підготовки та виголошення промови; володіти навичками спілкування з аудиторією; аналізувати структурну побудову промови; характеризувати риторичні засоби, які були використані у промові; оцінювати та аналізувати прослухані виступи.

Формування риторичної компетентності здобувачів-істориків, що навчаються на освітньо-професійній програмі «Краєзнавчо-туристична робота», простежено на матеріалі вибіркової дисципліни «Красномовство у професійній діяльності історика-екскурсовода», мета якої – удосконалити навички ефективної професійної комунікації; виховати почуття відповідальності за власні мовленнєві дії, мовленнєву культуру; сприяти усвідомленню риторичних основ мовлення історика-екскурсовода. Детально розглянуто підготовчий, комунікативний та контрольньо-рефлексійний етапи формування риторичної компетентності.

Наголошено, що формування риторичної компетентності є необхідним і важливим складником у підготовці здобувачів-істориків. Опанування риторичної компетентності дасть їм змогу аргументовано доводити власну думку, переконувати, уміло володіти словом, а отже, досягти успіху в майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: історик-екскурсовод, комунікативний етап, контрольньо-рефлексійний етап, підготовчий етап, риторична діяльність, риторична компетентність, риторична культура, риторичні вміння.

O. Chuieshkova "Theoretical and Practical Aspects of Forming the Rhetorical Competence of Future Historians-Guides".

The article deals with the study of rhetorical competence as a professionalism key component of future historians-guides, the stages of its formation and their content are discussed. The definitions of the "rhetoric", "eloquence", "oratory" basic terms, which in the context of the study are used as synonyms and explained as the science of persuasion by means of language, are clarified; the concepts of "rhetorical culture", "rhetorical activity", "rhetorical skills" are also analyzed.

The understanding of rhetorical competence as a complex set of rhetorical knowledge, practical skills, ways of critical and creative thinking, which determines the ability of future specialists to successfully and effectively interact with other subjects of communication, to achieve professional and life success is

proposed. It is emphasized that rhetorical competence can be considered formed if students know the scientific foundations of public speaking; methods of preparing a public speech; the main criteria for evaluating a public speech; means of active verbal influence on the audience; be able to prepare and deliver a speech, taking into account all aspects of verbal and non-verbal communication; take into account the composition of the audience when preparing and delivering a speech; have the skills to communicate with the audience; analyze the structural construction of the speech; characterize the rhetorical devices used in the speech; evaluate and analyze the speeches listened to.

The formation of the rhetorical competence of history students studying the "Local History and Tourism Work" educational and professional program is traced on the material of the "Eloquence in the Professional Activity of a Historian-Guide" elective discipline, which aims to improve the skills of effective professional communication; to cultivate a sense of responsibility for one's own speech actions, speech culture; to promote awareness of the rhetorical foundations of the historian-guide speech. The preparatory, communicative, control and reflection stages of rhetorical competence formation are considered in detail.

It is emphasized that the formation of rhetorical competence is a necessary and important component in the training of history students. Mastering rhetorical competence will allow them to argue their own opinion, persuade, skillfully use the word, and therefore succeed in their future professional activities.

Keywords: historian-guide, communicative stage, control and reflection stage, preparatory stage, rhetorical activity, rhetorical competence, rhetorical culture, rhetorical skills.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальним питанням реформування змісту сучасної середньої та вищої освіти є впровадження компетентнісного підходу, який найчастіше розуміють як спрямованість навчального процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей. У нашому дослідженні розмежовуємо поняття «компетенція» і «компетентність». Перше визначаємо як актуальну систему знань, умінь, навичок, здатностей, цінностей, потрібних для ефективного виконання фахової діяльності, для особистісного зростання й самовдосконалення. Натомість компетентність – це здатність і готовність застосовувати набуті компетенції в процесі соціально-професійної життєдіяльності.

Професійними компетентностями педагога / педагогині традиційно вважають такі:

1. Продуктивна компетентність – це вміння результативно працювати, ухвалювати рішення й брати на себе відповідальність. Більшість науковців саме продуктивну компетентність вважає ключовою.

2. Інформаційна компетентність – це володіння інформаційними технологіями, уміння працювати з різними видами інформації.

3. Комунікативна компетентність передбачає вміння спілкуватися, передусім з учнями, батьками, колегами.

4. Автономізація на компетентність – це здатність до саморозвитку й самоосвіти, конкурентоспроможність.

5. Моральна компетентність передбачає потребу й готовність жити за традиційними моральними нормами та принципами.

6. Психологічна компетентність – це використання психологічних засобів навчання в освітній діяльності.

7. Предметна компетентність – це володіння засобами навчання у сфері навчального процесу.

8. Соціальна компетентність передбачає вміння працювати з оточенням.

9. Математична компетентність – це вміння працювати з числовою інформацією.

10. Особисті якості учителя(ки) / викладача(ки) – доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність [12].

Н. Голуб переконана, що здобувачам педагогічних спеціальностей слід опанувати низку компетентностей:

- компетентність у професійній сфері;
- компетентність у соціальній, морально-етичній та правовій сферах;
- компетентність в інформаційній сфері;
- комунікативну компетентність;
- інформаційну та регулятивну компетентність;
- когнітивну компетентність;
- психологічну компетентність;
- професійно-технічну компетентність;
- професійно-інформаційну компетентність;
- риторичну компетентність [2].

Як бачимо, у цьому ґрунтовному перелікові, на відміну від попереднього, наявна риторична компетентність, яка набуває сьогодні особливого значення. Зокрема, вона необхідна здобувачам Української інженерно-педагогічної академії, які навчаються на

освітньо-професійній програмі «Красназнавчо-туристична робота», адже це майбутні викладачі, учителі, екскурсоводи, які повинні володіти переконливим мовленням.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретичні основи формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей відображені в наукових розвідках Н. Бабич, Л. Башманівської, Н. Голуб, Л. Горобець, О. Горошкіної, А. Капської, С. Карамана, О. Караман, К. Климової, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Нищети, М. Пентилюк, А. Первушиної, Г. Сагач, Г. Шелехової та інших.

Постановка завдання. Мета дослідження – на основі аналізу педагогічної, лінгводидактичної літератури, власного педагогічного досвіду визначити особливості, обґрунтувати важливість формування риторичної компетентності здобувачів-істориків, розглянути етапи її формування, їхнє змістове наповнення. Досягнення мети передбачає з'ясування змісту таких базових понять, як «риторика», «риторична компетентність», «красномовство», «ораторське мистецтво», «риторичний ідеал», «риторичні вміння».

Виклад основного матеріалу. Терміни *риторика*, *ораторське мистецтво*, *красномовство* слід розуміти перш за все як високий ступінь майстерності публічного виступу, досконале володіння живим словом. Риторикою називають також науку про красномовство і навчальну дисципліну, що вивчає основи ораторської майстерності. Аналогічне тлумачення знаходимо в СУМ-11, згідно з яким риторика – це наука красномовства, ораторське мистецтво [15]. Риторика вивчає методику творення тексту, визначає його структуру. Вона передбачає вміння добре говорити, грамотно вживати слова й будувати висловлювання.

Автори літературознавчої енциклопедії також тлумачать риторіку як науку красномовства, що вивчає закони оформлення мисленнєво-мовленнєвої діяльності [7, с. 327]. Укладачі філософського енциклопедичного словника акцентують кілька значень терміна *риторика*: 1) наука красномовства, ораторське мистецтво; 2) навчальний предмет, у якому викладена теорія красномовства, ораторського мистецтва; 3) підручник з цього предмета; 4) позірне, зовнішньо красиве, але позбавлене змісту красномовство; 5) назва молодшого класу в навчальних закладах України XVI –

XVIII ст. [17, с. 551]. Г. Сагач вважає, що риторика – це наука й мистецтво переконуючої комунікації, що є фундаментом професіоналізму вчителя, політика, юриста, менеджера та багатьох інших [14, с. 13].

Л. Мацько аналізує значення терміна *риторика* через його опозицію до інших термінів. «Риторика – мистецтво прозової мови, тоді як поезика – мистецтво поетичної мови... Риторика – це гарна або прикрашена мова, тоді як звичайна практична мова спеціальних прикрас не має... Риторика – це наука породження тексту, тоді як герменевтика – наука розуміння тексту» [9, с. 8]. Дослідниця акцентує також термін «дискурсивна риторика» і тлумачить його як щоденне мовне спілкування в соціумі. Л. Мацько прогнозує широке застосування в сучасному українському суспільстві риторики дискурсу, адже «...вона з риторики красномовства транспортує технологічний апарат побудови висловлювань і текстів для мовного спілкування на щодень у різних сферах життя» [9, с. 8]. Отже, підсумовує авторка, риторика відповідає на питання, як говорити, для чого і де.

Є. В. Тягнирядно, посилаючись на античні та середньовічні традиції, за яких риторіку тлумачили як «мистецтво переконання», «мистецтво промовляти гарно», «мистецтво прикрашати мовлення», розглядає її як високий рівень оволодіння майстерністю публічного виступу, як суспільно-політичну й професійну діяльність, мета якої – переконати масову аудиторію засобами живого слова [16, с. 5].

У контексті нашого дослідження терміни *риторика*, *красномовство* й *ораторське мистецтво* використовуватимемо як синоніми й тлумачитимемо передусім їх як науку переконання засобами мови.

Риторичну культуру досліджує в дисертаційній роботі Я. Білоусова. Так, авторка констатує, що українські педагоги І. А. Зязюн, А. Й. Капська, Г. М. Сагач, Н. М. Тарасевич це поняття тлумачать як вищий вияв професійно-виконавської культури, часто ототожнюючи його з терміном «педагогічна майстерність». Проте дослідниця переконана, що поняття «педагогічна майстерність», «комунікативна культура» є лише складниками риторичної культури. Останню авторка розглядає у двох аспектах: по-перше, як якісну характеристику особистості, показник сформованих риторичних знань, умінь та навичок, а також здібностей та потреб у риторичній діяльності; по-друге, як діяльнісну категорію, яка

реалізується у всіх видах фахової діяльності майбутніх випускників вишів, сприяє формуванню різноаспектних відношень, забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовиховання через володіння риторичним досвідом. Підсумовуючи, Я. Білоусова риторичну культуру особистості студента-гуманітарія пропонує розуміти як «рівень оволодіння нею знаннями науки риторики і способів їх вияву в процесі риторичної діяльності» [1, с. 7]. Риторична діяльність, на її погляд, – це «здатність особистості реалізовувати свої найкращі творчі здібності протягом всього "ідеомовленневого циклу", удосконалюючи в такий спосіб себе і суспільство в цілому, тобто риторична діяльність охоплює діяльність мисленнево-мовленнєву та комунікативну» [1, с. 7]. На цих же засадах перебуває й Н. С. Калюжка, яка досліджує риторичну діяльність майбутніх учителів початкової школи й тлумачить її як мисленнєво-мовленнєву, спрямовану на створення висловлювання з метою впливу як на окрему особистість, так і на аудиторію. Важливим елементом риторичної діяльності дослідниця слушно вважає риторичні вміння, визначаючи їх як «...здатність учителя виконувати педагогічну діяльність з майстерним використанням риторичних прийомів і засобів (якість голосу, фонаційне дихання, чітка дикція, відповідна інтонація), враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів початкових класів, спираючись на раніше набуті фахові знання і навички» [4, с. 7–8]. Структура риторичних умінь, на думку Н. С. Калюжки, складається з мисленневого, мовленнєвого й комунікативного компонентів, що дозволяє поєднати класичні підходи до риторичної діяльності із сучасними вимогами до її організації та здійснення. «Мисленнєвий компонент передбачає формування творчого мислення, яке поєднує в собі образне (створення художнього образу) і словесно-логічне, розвиток індивідуальних якостей мислення фахівця, мовленнєвий – оволодіння технікою мовлення, розвиток якостей мовлення, досягнення мовленнєвої виразності, а комунікативний – сукупність перцептивних, інтерактивних та емоційно-експресивних умінь і навичок, комунікативні якості. Вони в структурі риторичних умінь складають органічну єдність і враховані при визначенні критеріїв ефективності риторичної діяльності, розробці моделі риторичної підготовки, а також у процесі формування риторичних умінь у студентів», – акцентує дослідниця [4, с. 8].

Розглядом риторичних умінь присвячене наукове дослідження А. В. Первушиної, яка тлумачить їх як інтегративну властивість, що визначає готовність особистості успішно виконувати риторичну діяльність. Дослідниця розробила теоретичну модель риторичних умінь, так само акцентуючи три компоненти – мисленнєвий, мовленнєвий і комунікативний [13, с. 8–9].

Мистецтва спілкуватися й переконливо говорити можна навчитися. Як казали в античності, «поетами народжуються, на оратора навчаються». Красномовство відіграло помітну роль у формуванні культури античного суспільства, середньовічної Європи. У всьому світі відомі українські проповідники й ритори-педагоги Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Йоаникій Галятовський, Антоній Радивіловський, Іван Вишенський, Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький, Стефан Зизаній, Острозький Клірик, Захарія Копистенський, Стефан Яворський та інші. Не можна не погодитися з Г. Сагач, яка стверджує, що «...настав час відродження національної культурної спадщини, зокрема й риторичної, чарівного народного золотослова, у якому відбито дивоцвіт українського менталітету й світовідчуття, який подарував світу титанів думки, слова, духу – Тараса Шевченка, Григорія Сковороду, Іоанна Златоуста, Петра Могилу, Феофана Прокоповича та інших просвітителів-гуманістів» [14, с. 16]. На думку дослідниці, відродження класичної та національної риторичної спадщини є вимогою часу. Г. Сагач констатує важливу роль у відновленні національних риторичних традицій культурно-наукових передумов; наголошує на тому, що в останні десятиліття активізувалися стилістика, лінгвістика тексту, прагматика, культура мовлення, соціолінгвістика, психолінгвістика, еристика, методика викладання мови – науки, спрямовані на розвиток мовної особистості. Проте кожна з них вивчає лише один аспект мовної особистості. Роль синтезатора, на думку Г. Сагач, може виконувати саме риторика [14, с. 16–17].

Сьогодні до риторичної науки інтерес зростає все більше. Переконані, що риторична компетентність майбутнього історика-краснавця, історика-екскурсовода – це один з базових складників його професіоналізму. Тому студентству УПА, що навчається на ОПП «Краснавчо-туристична робота», на четвертому курсі в першому семестрі було запропоновано вибірково дисципліну «Красномовство у професійній діяльності

історика-екскурсовода», мета якої – удосконалити навички ефективної професійної комунікації; виховати почуття відповідальності за власні мовленнєві дії, мовленнєву культуру; сприяти усвідомленню риторичних основ мовлення історика-екскурсовода.

Єдиного тлумачення поняття «риторична компетентність» на сьогодні немає. В. Ницета вважає її сукупністю знань про мову, мовлення, спілкування та комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в комунікацію) [11, с. 95]. На його думку, «риторична компетентність – це вищий рівень комунікативної компетентності; володіння риторичними знаннями, вміннями й навичками, якостями особистості, що визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності» [10, с. 59]. До структури риторичної компетентності В. Ницета відносить «комплекс мовних і риторичних знань у контексті їх вправного застосування в мовленнєвій діяльності (теоретико-практична площина); комунікабельність (ініціативність, здатність до включення в активну комунікацію) (площина активності); вправність у доборі стратегій і тактик спілкування (організаційно-методологічна площина); вправність у володінні експресивно-емоційними засобами мови для досягнення запланованого прагматичного результату (площина впливовості мовленнєвого акту); навички спілкування, комунікації відповідно до мовленнєвої ситуації; застосування вмінь використовувати обрані засоби для досягнення комунікативної мети (процесуально-діяльнісна площина); цінності, ціннісні орієнтації, духовність особистості (соціокультурна – морально-етична площина)» [11, с. 97].

Розглядаючи риторичну компетентність учителя, О. А. Кучерук наголошує на органічному взаємозв'язку таких структурних компонентів риторичної компетентності, як мотиваційний, когнітивний, мовленнєво-поведінковий, мовноестетичний, емоційно-вольовий, морально-ціннісний, рефлексійний [6, с. 51].

С. Горобець акцентує трикомпонентну структуру риторичної компетентності:

- свідомий вибір комунікативної мети, зумовленої комунікативною ситуацією;
- адекватний синтез мовлення як цілісного тексту;
- володіння сукупністю жанрово-стилістичних засобів [3, с. 1–2].

Л. Мамчур виділяє такі складники мовно-риторичної компетентності, як «лексико-граматична грамотність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення, уміння спілкуватися, управляти своїм мисленням і мовленням; володіння технікою висловлювання (постановка голосу, техніка дихання, тембр, наявність відповідних динамічних відтінків)» [8, с. 184].

Н. Голуб розглядає модель мовно-риторичної особистості вчителя не як певне кліше, під яке потрібно підганяти всіх, хто опановує цей фах, а як зразок для наслідування. На думку дослідниці, невід'ємним компонентом моделі спеціаліста є саме професіограма оратора [2]. Не можна не погодитись з Н. Голуб у тому, що риторичні знання, уміння керувати процесом спілкування, впливати на учнівську та студентську аудиторію позитивно позначаються на процесі навчання, певною мірою полегшать адаптацію молодого вчителя/викладача в колективі тощо. Окремо авторка наголошує на тому, що мовленнєва культура вчителів та викладачів має бути ідеалом і зразком для учнів [2].

Г. Клочек у курсі риторики пропонує низку правил для майбутніх учителів-словесників:

- глибоке знання предмета. Це дасть учителю впевненість у собі, спроможність добирати під час спілкування з учнями лише ті аргументи, факти, підстави, приклади, які сприятимуть якіснішому донесенню думок, викликать образні уявлення;
 - емпатичні здібності;
 - уміння добирати прийоми, що відповідають меті;
 - відчуття класу (аудиторії), що дасть можливість у разі потреби вносити зміни в риторичну діяльність, варіювати зміст мовлення, інтонацію, звукову тональність;
 - образність висловлювання – найуніверсальніший засіб, підґрунтя мовної діяльності вчителя-словесника;
 - інформаційна актуальність тексту внаслідок введення нової інформації [5, с. 17].
- Переконані, що ці правила актуальні й для майбутніх учителів-істориків.
- Завданнями навчальної дисципліни «Красномовство у професійній діяльності історика-екскурсовода» вважаємо такі:
- висвітлити основні етапи зародження та становлення риторики як науки;
 - розглянути сучасну риторику як систему;

- ознайомити здобувачів із сучасною теорією та практикою риторики, зокрема методикою побудови публічного виступу та його виголошення, з основними родами й видами сучасного красномовства;

- підвищити мовленнєву культуру здобувачів, їхню мовну компетентність;

- удосконалити практичні навички та вміння здобувачів у риторичних дискурсах монологу, діалогу, дискусії;

- виховати свідоме ставлення до мовлення, культури, логіки, техніки мови;

- навчити професійно готуватися до різноманітних риторичних ситуацій, зокрема публічних промов, зважаючи на специфіку майбутньої діяльності історика-екскурсовода.

Виходячи з мети та завдань курсу, пропонуємо детальний огляд етапів формування риторичної компетентності, а саме: підготовчого, комунікативного та контрольно-рефлексійного.

Підготовчий етап передбачає ознайомлення студентства зі специфікою дисципліни, опанування теоретичних питань. Передусім ідеться про лекційний складник, який становить 30 годин. Під час першої лекції першого модуля «Історико-теоретичні аспекти красномовства» студентство дізнається про красномовство як науку та навчальну дисципліну, її своєрідність та універсалізм, опановує термінологічний апарат (риторика, красномовство та його види, ораторське мистецтво, логос, етос, пафос, топос, інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, релаксація та ін.), відстежує зв'язки риторики з етикою, філософією, логікою, психологією, лінгвістикою, сценічною майстерністю тощо.

Риторика – давня наука, нараховує 2,5 тис. років. Щоб досягнути її здобутки, варто розглянути етапи зародження, становлення та розвитку. Цим питанням присвячені наступні три лекції, під час розгляду яких здобувачі знайомляться з такими видатними постатями грецького та римського періоду розвитку античного красномовства, як Арістотель, Сократ, Платон, Демосфен, Протагор, Коракс, Лісій, Горгій, Цицерон, Квінтіліан; знаменитими релігійними проповідниками Василем Великим, Григорієм Богословом та Іоанном Златоустом. Представники вітчизняної риторичної школи – Митрополит Іларіон, Кирило Туровський, Климент Смолятич, Іван Вишенський, Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький, Стефан Зизаній, Острозький

Клірик, Захарія Копистенський, Лазар Баранович, Йоаникій Галятовський, Антоній Радивіловський, Йов Борецький, Касіян Сакович, Петро Могила, Костянтин Острозький, Григорій Сковорода, Теофан Прокопович, Іван Ризький, Григорій Яхимович, Михайло Максимович, Володимир Антонович, Микола Міхновський, Михайло Грушевський – також є об'єктом уваги під час лекції.

Лекційний матеріал передбачає ознайомлення з риторичною формулою (концептуальний закон, закон моделювання аудиторії, закон стратегії і тактики, мовний закон, закон ефективної комунікації, зіставно-аналітичний (системно-аналітичний) закон), законами логіки та їх використанням в риторичній, емоційними моментами красномовства, психологічною готовністю до спілкування.

Лекційний складник другого модуля «Риторична компетентність як основа ефективного професійного спілкування» містить питання, більшою мірою спрямовані на формування практичних навичок. Так, ідеться про техніку мови (дихання, звук, голос, вимова), власне виступ перед аудиторією (методика та етапи підготовки промови, структура ораторського твору, запис промови, взаємодія оратора й аудиторії, стратегія і тактика оратора, прийоми активізації уваги), особливості вербального й невербального впливу на ефективність спілкування.

Комунікативний етап передбачає практичну реалізацію набутих знань, під час якого здобувачі виконують численні комунікативно-ситуативні завдання. Наведемо приклади деяких вправ, спрямованих на формування риторичної компетентності. Одним із завдань є написання есе на різноманітні теми. Така форма роботи передбачена, зокрема, під час опрацювання античної риторичної спадщини: здобувачам пропонується написати есе в дусі софістів, свідомо видаючи «чорне за біле», на одну з тем: «Насильницька смерть як благо», «Будуй своє щастя на нещасті ближнього», «Мінімум знань – ключ до успіху». Робота з текстами творів античних ораторів (Горгій «Похвала Олені»; Арістотель «Риторика»; Цицерон «Три трактати про ораторське мистецтво»; Плутарх «Про Демосфена і Цицерона» та ін.) також передбачає написання есе стосовно актуальності/доцільності вивчення цих праць сьогодні.

Готуючи промови, виступи, доповіді, лекції, презентації, здобувачі вчать використовувати риторичну формулу. Так, під

час виконання таких завдань студенти мають продумати концепцію; визначити аудиторію, стратегію і тактику; дібрати відповідні мовні засоби; виголошуючи промову, установити контакт з аудиторією; на етапі релаксації вміти аналізувати свій виступ. Після виголошення промови обов'язковим є стислий коментар стосовно використаних законів.

З метою ознайомлення з національними здобутками риторичної культури здобувачам також пропонується підготувати за орієнтовним планом науково-біографічний нарис «Український оратор».

Комунікативний етап містить також практичне заняття й подальшу самостійну роботу з теми «Техніка мовлення оратора». Йдеться про опрацювання теорії, перегляд відеоматеріалів і виконання артикуляційної гімнастики, а також дихальних вправ і вправ на правильність вимови. Також здобувачам пропонується переглянути добірку художніх фільмів (наприклад, «Король говорить») та зафіксувати методики для подолання мовленнєвих вад.

Своєрідним підсумком цього етапу є риторичний аналіз тексту. Здобувачі мають дібрати будь-яке відео публічного висловлювання з фаху (інтерв'ю, промову, доповідь, лекцію тощо) та зробити повний риторичний аналіз за такою орієнтовною схемою:

1. Тема і мета тексту.
2. Специфіка мовленнєвої культури автора.
3. Композиція тексту.
4. Прийоми активізації уваги аудиторії.
5. Техніка мовлення оратора.
6. Аналіз власних відчуттів.

Надзвичайно важливим для формування риторичної компетентності є підсумковий контроль-рефлексійний етап, під час якого здобувачі виконують самоаналіз риторичної особистості. Зокрема, пропонується за орієнтовною схемою проаналізувати індивідуальні особливості особистості, специфіку власної мовленнєвої культури, техніку мовлення; уміння будувати виступ перед аудиторією, добирати ефективні аргументи та прийоми активізації уваги, рівень володіння матеріалом виступу. Слід

Список використаних джерел

1. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Я. В. Білоусова. – Київ, 2004. – 22 с.
2. Голуб Н. Б. Ідеал сучасного вчителя: мовно-риторичний аспект [Електронний ресурс] /

зафіксувати свої відчуття, переживання та роздуми під час та після публічного виступу й обґрунтувати наявні зміни. Цю роботу можна виконати у вигляді виступу-самопрезентації «Слово про себе».

Проаналізувавши власні особливості, здобувачі також мають укласти перспективний план формування риторичної компетентності.

Підсумовуючи, у нашому дослідженні риторичну компетентність істориків-екскурсоводів тлумачимо як складний комплекс риторичних знань, практичних умінь і навичок, способів критичного та творчого мислення, який визначає здатність майбутніх спеціалістів успішно та ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами спілкування, досягати професійного та життєвого успіху. Риторичну компетентність уважатимемо сформованою, якщо здобувачі:

- знатимуть наукові основи ораторського мистецтва; методику підготовки публічного виступу; основні критерії оцінки публічного виступу; засоби активного словесного впливу на аудиторію;

- умітимуть підготувати та виголосити промову, ураховуючи всі аспекти вербальної та невербальної комунікації; враховувати склад аудиторії під час підготовки та виголошення промови; володіти навичками спілкування з аудиторією; аналізувати структурну побудову промови; характеризувати риторичні засоби, які були використані у промові; оцінювати та аналізувати прослухані виступи.

Висновки. Отже, формування риторичної компетентності в процесі навчання на ОПП «Краєзнавчо-туристична робота» є необхідним і важливим складником у підготовці здобувачів-істориків. Оволодіння риторичною компетентністю дасть їм змогу аргументовано доводити власну думку, переконувати, уміло володіти словом, а отже, досягти успіху в майбутній професійній діяльності.

Перспективи подальших досліджень. З-поміж перспектив – подальше поглиблене вивчення поняття риторичної компетентності та її формування в здобувачів та здобувачок освітньо-професійної програми «Краєзнавчо-туристична робота».

Н. Б. Голуб. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/1603/1/25.pdf (дата звернення 10.04.2024р.)

3. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. І. Горобець. – Київ, 2021. – 22 с.

4. Калюжка Н. С. Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. С. Калюжка. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 22 с.

5. Клочек Г. Риторика : навч.-метод. комплекс для філологічних факультетів / Г. Клочек // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 15–18.

6. Кучерук О. А. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти / О. А. Кучерук // Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі : зб. наук. праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 50–54.

7. Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / авт.-укладач Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.

8. Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника / Л. Мамчур // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 8, ч. 2. – С. 182–186.

9. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Київ : Вища школа, 2006. – 311 с.

10. Ницета В. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект / В. Ницета // Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі : зб. наук. праць. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 58–70.

11. Ницета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Ницета // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). – 2010. – № 22 (209). – С. 93–98.

12. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя [Електронний ресурс] / В. Пелагейченко // Освіта.ua. – Режим доступу : <https://osvita.ua/school/method/9170/> (дата звернення 10.04.2024р.)
Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А. В. Первушина. – Тернопіль, 2002. – 22 с.

13. Сагач Г. М. Риторика / Г. М. Сагач. – Київ : Ін Юре, 2000. – 567 с.

14. Словник української мови [Електронне видання] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні] ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1970–1980. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/> (дата звернення 10.04.2024р.)

15. Тягнирядно С. В. Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. В. Тягнирядно. – Хмельницький, 2008. – 22 с.

16. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

References

1. Bilousova, YV 2004, 'Formuvannia rytorychnoi kultury studentiv humanitarnykh fakultetiv u navchalno-vykhovnomu protsesi' [*Formation of rhetorical culture of humanities students in the educational process*], kand. ped. nauk abstract, Kyiv.

2. Holub, NB n. d., *Ideal suchasnoho vchytelia: movno-rytorychnyi aspekt* [*The ideal of a modern teacher: the linguistic and rhetorical aspect*], viewed 10 April 2024 <eprints.zu.edu.ua/1603/1/25.pdf>

3. Horobets, SI 2021, 'Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin' [*Methods of forming rhetorical competence of future teachers of Ukrainian language and literature in the process of studying linguistic disciplines*], : kand. ped. nauk abstract, Kyiv.

4. Kaliuzhka, NS 2011, 'Formuvannia rytorychnykh umin u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly' [*Developing rhetorical skills in the professional training of future primary school teachers*], kand. ped. nauk abstract, Pereiaslav-Khmelnitskyi.

5. Klochek, H 2002, 'Rytoryka: Navchalno-metodychnyi kompleks dlia filolohichnykh fakultetiv' [*Rhetoric: a teaching and methodological complex for philology faculties*], *Dyvoslovo*, no 8, Pp. 15–18.

6. Kucheruk, OA 2015, 'Rozvytok rytorychnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv u protsesi rytorychnoi osvity' [*Developing the rhetorical competence of philology students in the process of rhetorical education*], *Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori*, Pp. 50–54.

7. Kovaliv, YI 2007, *Literaturoznavcha entsyklopediia. T. 2* [*Literary encyclopedia: in 2 volumes*], Akademia, Kyiv.

8. Mamchur, L 2013, 'Formuvannia movno-rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka' [*Formation of linguistic and rhetorical competence of future language teachers*], *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*, iss 8, p. 2.

9. Matsko, LI & Matsko, OM 2006, *Rytoryka* [*Rhetoric: a textbook*], Vyshcha shkola, Kyiv.

10. Nyshcheta, V 2015, 'Kontseptualni parametry doslidno-eksperymentalnoho navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: rytorychnyi aspekt' [*Conceptual parameters of experimental teaching of the Ukrainian language in primary school: rhetorical aspect*], *Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori*, Pp. 58–70.

11. Nyshcheta, V 2010, 'Rytorychna kompetentnist uchniv zahalnoosvitnikh shkil yak pedahohichna problema' [*Rhetorical competence of secondary school students as a pedagogical problem*], *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (pedahohichni nauky)*, p. 2, no 22, Pp. 93–98.

12. Pelaheichenko, V n. d., *Kliuchovi komponenty kompetentnosti vchytelia [Key components of teacher competence]*, viewed 10 April 2024 <<https://osvita.ua/school/method/9170/>>

13. Pervushyna, AV 2002, 'Formuvannia rytorychnykh umin u maibutnikh sotsialnykh pedahohiv' [*Formation of rhetorical skills in future social workers*], kand. ped. nauk abstract, Ternopil.

14. Sahach, HM 2000, *Rytoryka [Rhetoric]*, In Yure, Kyiv.

15. Bilodid, IK (ed) 1970-1980, *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*, Nauk. dumka, Kyiv.

16. Tiahnyriadno, YV 2008, 'Formuvannia rytorychnykh umin u maibutnikh pravnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky' [*Formation of rhetorical skills of future lawyers in the process of professional training*], kand. ped. nauk abstract, Khmelnytskyi.

17. Shynkaruk, VI 2002, *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*, Abrys, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2024 р.